

Käyttöjärjestelmät I

Luento 7: VIRTUAALIMUISTI

Stallings, Luku 8.1

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 1

Sisältö

- Ohjelman suoritus virtuaalimuistissa
- Sivutus
- Osoitemuunnospuskuri TLB
- Lisää sivutauluista

Luento 8:

- Segmentointi
- Segmentointi ja sivutus yhdistettynä
- Yhteiskäytöstä

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 2

Käyttöjärjestelmät I

OHJELMAN SUORITUS VIRTUAALIMUISTISSA

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 3

Suoritus virtuaalimuistissa

- Ohjelman loogiset osoitteet muutetaan fyysisiksi osoitteiksi vasta ajonaikana
  - ◆ prosessin paikka muistissa vaihtelee, sillä ei vaikutusta osoitemuunnokseen
  - ◆ MMU
- KJ käsittelee ohjelmaa sivuina tai kääntäjä jakaa ohjelman segmentteihin, jotka KJ voi sijoitella vapaasti muistiin
  - ◆ KJ:n kirjanpito osien sijainnista prosessin sivutaulussa tai segmenttitaulussa

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 4

Suoritus virtuaalimuistissa

- Kaikkien sivujen / segmenttien ei tarvitse olla muistissa yhtäaikaan
  - ◆ riittää, että suoritettava osa ja sen data muistissa
  - ◆ paikallisuus, suoritus viihtyy samoilla alueilla
  - ◆ ks. kuva 8.1
- Laitteisto (MMU) ja KJ huolehtivat, että tarvittavat osat oikeaan aikaan muistissa
  - ◆ MMU huomaa puuttumisen
  - ◆ KJ noutaa muistiin

= Virtuaalimuisti

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 5

Suoritus virtuaalimuistissa

- Sivu- / segmenttitaulun alkiossa läsnäolobitti, josta käy ilmi onko sivu / segmentti muistissa
- Lataaja tuo aluksi muistiin vain muutaman sivun / segmentin (ennaltanouto) tai ei yhtään (tarvenouto)
- Prosessi CPU:lle ⇔ MMU:hun sivu- / segmenttitaulun fyysinen muistiosoite TLB:n sisällön mitätöinti

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 6

Puutoskeskeytys (memory / page fault)

- Jos viitattu osoite ei ole muistissa, MMU aiheuttaa keskeytyksen
- KJ siirtää keskeytyksen aiheuttaneen prosessin (A) Blocked-tilaan
- KJ etsii sivulle / segmentille vapaan paikan muistista
- KJ käynnistää ohjaimen siirtämään puuttuvaa sivua / segmenttia ko. paikkaan
- Siirron aikana CPU suorittaa muita prosesseja

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 7

Puutoskeskeytys

- Kun siirto valmis, ohjain keskeyttää suorituksessa olevan prosessin B
- KJ päivittää prosessin A sivu/segmenttitaulun ja siirtää prosessin A Ready-tilaan
- Suoritus palaa takaisin prosessiin B
- Kun prosessi A taas aikanaan suoritukseen, se viittaa uudestaan askeiseen osoitteeseen
  - ◆ nyt viitatus mp:n sisältö muistissa

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 8

Virtuaalimuistin etuja

- Muistia käytetään tehokkaammin hyväksi
  - ◆ kustakin prosessista vain tarvittava osa muistissa
  - ◆ montako sivua/prosessi pidetään muistissa yhtäaikaan?
    - lokaalit ja globaalit algoritmit
- Prosessoria käytetään (kenties) tehokkaammin
  - ◆ moniajoastetta voi nostaa
    - muistiin mahtuu paremmin, ei ruuhkautumista

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 9

Virtuaalimuistin etuja

- Voi ajaa fyysistä muistia suurempia ohjelmia
  - ◆ ohjelmoijan ei tarvitse huolehtia kerrostuksesta
- Osoiteavaruus voi olla valtaisa verrattuna todelliseen muistin määrään
  - ◆ esim. 32 bittiä => 4GB:n osoiteavaruus
  - ◆ hyöty?
- Looginen osoiteavaruus saa sisältää 'reikiäkin'
  - ◆ vain tarvittavat osat kuvataan fyysiseen muistiin

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 10

Käyttöjärjestelmät I

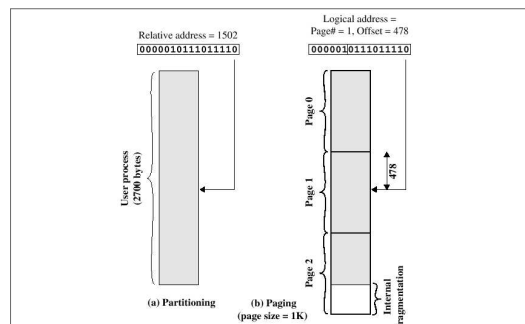
SIVUTUS

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 11

Sivutus

Kuva 7.11

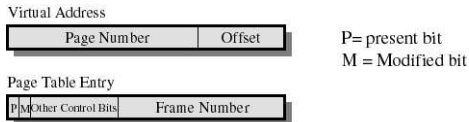

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 12

Sivutaulu

Kuva 8.2a

- **Jokaisella prosessilla oma sivutaulu**
  - ♦ missä sivutiloissa tämän prosessin sivut sijaitsevat
- **Jokaisessa alkiossa läsnäolobitti P**
  - ♦ P=1: sivu muistissa, alkiossa sivutilan numero
  - ♦ P=0: sivu ei muistissa, alkiossa esim. tieto missä sivu sijaitsee tukimuistissa (suoraan/epäsuorasti)

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 13

Sivutaulu

- **Jokaisessa sivutaulun alkiossa muutettu-bitti M (modified)**
  - ♦ M=1: sivun sisältö muuttunut muistissa, sivu kirjoitettava levyille, jos varaus vapautetaan
  - ♦ M=0: sivua ei muutettu, ei tarvitse kirjoittaa levyille sivutilaa vapautettaessa
- **Sivutaulun alkiossa mahd. myös muuta tietoa**
  - ♦ käyttötapabitti: R / RW
  - ♦ suojaustasobitti/bitit: KJ:n sivu / tav. prosessin sivu
  - ♦ milloin sivuun viitattu viimeeksi tai viitelaskuri
    - poistoalgoritmit tarvitsevat näitä

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 14

Osoitemuunnos

- **Prosessien sivutaulut tavallisesti eri kokoisia ja voivat olla suuria**
  - ♦ koko riippuu sivukoosta ja ohjelman koosta
  - ♦ koko taululle ei voi varata tilaa MMU:sta
    - sivutaulu muistissa ja osa jopa levyllä
    - sivutaulun fyysinen osoite PCB:ssä
- **MMU:ssa sivutaulurekisteri PTR, jossa suoritettavan prosessin sivutaulun fyysinen alkuosoite**

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 15

Osoitemuunnos

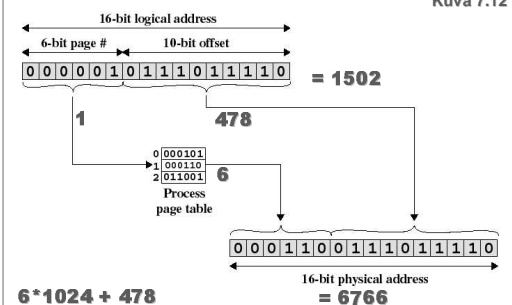
- **MMU jakaa loogisen osoitteen pariksi (sivunro,siirtymä)**
  - ♦ Esim. kun sivukoko 1024 B (= 2¹⁰)
    - 10 viimeistä bittiä siirtymä
    - alkuosa sivunumero
- **MMU korvaa sivunumero-bitit sivutaulusta löytyvillä sivutilanumero-biteillä**
  - ♦ ts. MMU katenoi sivutilanumeron ja siirtymän bitit
- **Helppo laite toiminto**

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 16

Looginen vs Fyysinen osoite

Kuva 7.12

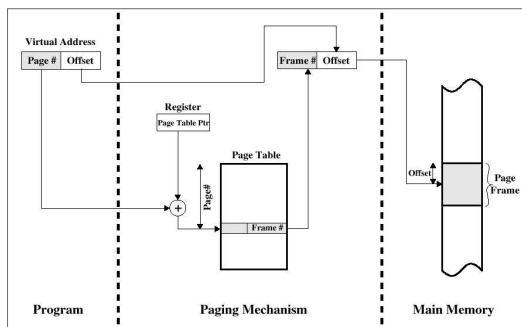

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 17

Osoitemuunnos

Kuva 8.3

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 18

Käyttöjärjestelmät I

Osoitemuunnospuskuri TLB

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 19

Osoitemuunnospuskuri TLB

- **Koska sivutaulu muistissa, jokaiseen muunnokseen näyttäisi liittyvän yksi ylimääräinen muistinouto**
  - ◆ hae sivutaulun alkio MMU:hun
  - ◆ tee osoitemuunnos
  - ◆ nouda / talleta ko. fyysiseen osoitteeseen
- **Ratkaisu: osoitemuunnospuskuri TLB**
  - ◆ Translation Lookaside Buffer
- **MMU pitää tallessa edellisissä muunnoksissa tarvittavat sivutaulun tiedot**
  - ◆ paikallisuus: sitä tarvitaan het'kohta uudestaan
  - ◆ sivutaulun alkioita ei tarvitse noutaa joka kerta

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 20

Etsintä TLB:stä

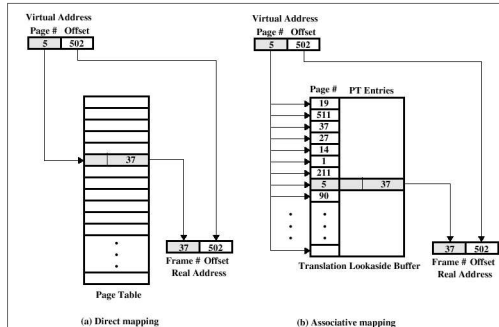
- **TLB nopeiden rekistereiden joukko**
  - ◆ esim. 32 rekisteriä
- **Käyttää assosiativista hakua**
  - ◆ vertailu kohdistuu kaikkiin alkioihin yhtäaikaan
  - ◆ etsintä nopeaa
  - ◆ laiteominto!
- **Kaikilla prosesseilla sivut 0, 1, 2, ..., mutta eri sivutiloissa**
  - TLB tyhjennettävä prosessin vaihdossa
- **TLB:n alkiossa (ainakin) sivunro, sivutaulun alkio, validibitti V**

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 21

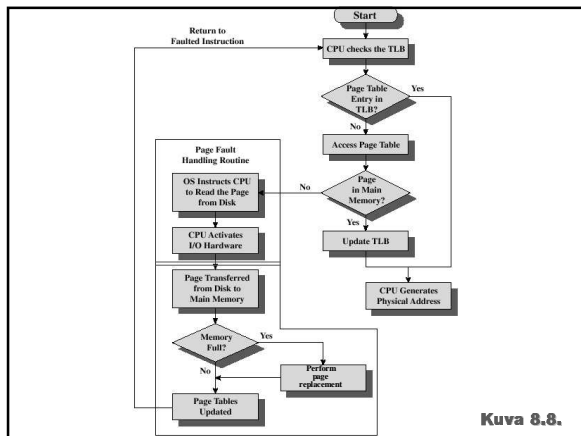
Etsintä TLB:stä

Kuva 8.9

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 22

Kuva 8.8.

TLB ja osoitemuunnos

sivunro = loog. osoitteen alkubitit
siirtymä = loog. osoitteen loppubitit

Jos sivun tiedot ei TLB:ssä tai V=0,
nouda TLB:hen sivutaulun alkio
osoitteesta PTR + sivunro

Jos P=0, aiheuta sivunpuutoskeskeytys

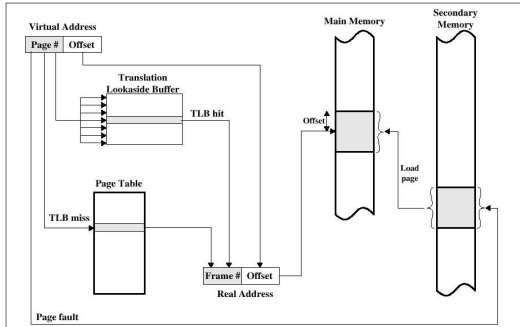
Fyys.os = Katenoi (Sivutilanro, Siirtymä)

- **Kun keskeytys käsitelty, sama osoite tulee viitattavaksi uudelleen**
  - ◆ Esim. PC:n kasvatus vasta osoitemuunnoksen jälkeen

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 24

TLB ja osoitemuunnos Kuva 8.7

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 25

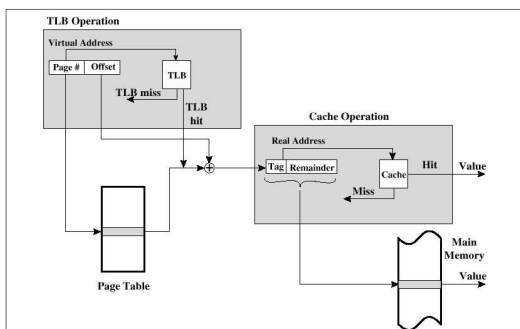
TLB:n alustus

- **Kun suoritettava prosessi vaihtuu, TLB:n vanha sisältö mitätöitävä**
  - ◆ PTR osoittamaan uuden prosessin sivutauluun
  - ◆ nollattava TLB:n alkioiden validi-bitit V=0
- **Koska TLB suhteellisen pieni, tarvitaan sopiva laitetason algoritmi, jonka perusteella valitaan korvattava alkio**
  - ◆ TLB:n alkiossa mahd. myös laitetason viitelaskureita: poista se, jota ei ole aikoihin käytetty

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 26

TLB ja välimuisti Kuva 8.10

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 27

Käyttöjärjestelmät I

Lisää sivutauluista

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 28

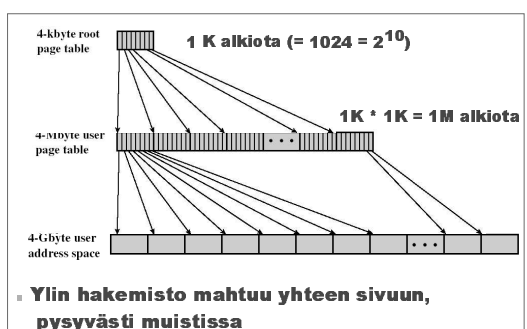
Lisää sivutauluista

- **Monet järjestelmät sallivat suuren virtuaaliosoiteavaruuden**
  - ◆ looginen osoite esim. 32 tai 64 bittiä
- **Jokaisella prosessilla suuri sivutaulu**
  - ◆ jos 32-bittinen osoite ja sivukoko 4KB (12 bittiä), niin sivuja $2^{20} = 1\text{M}$ kappaletta
  - ◆ jokainen alkio useita tavuja, esim. 4 B, joten sivutaulu 4 MB
- **Myös sivutaulu jaetaan sivuihin ja myös sivutaulun osia voidaan pitää levyllä**
  - ◆ riittää, kun suorituksessa olevaan osaan liittyvät sivut muistissa

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 29

2-tasoinen sivutaulu Kuva 8.4

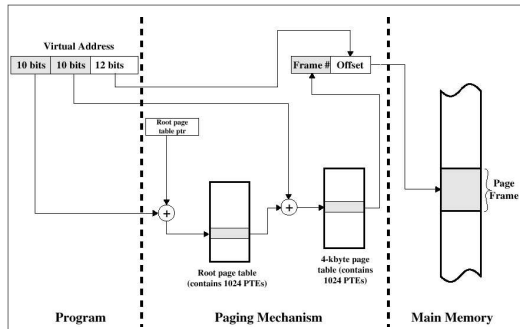

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 30

2-tasoinen sivutaulu

Kuva 8.5

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 31

Sopiva sivukoko?

Laitteisto (MMU) määrää mitä sivukokoa KJ:n käytettävä

- ♦ sivukoko aina 2:sen potenssi
  - nopea osoitemuunnos
  - katkaisu ja katenointi helppoa

Mitä isommat sivut, sitä sivuja/prosessi

- ♦ pienempi sivutaulu vie vähemmän tilaa
- ♦ ison sivutaulun osia useammin levyllä
  - enemmän keskeytyksiä

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 32

Sopiva sivukoko?

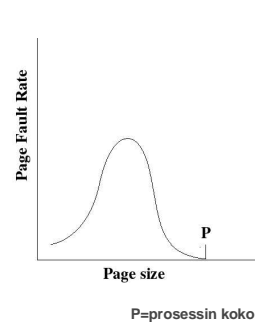
- **Pieni:** aiheuttaa väh. sisäistä pirstoutumista
- **Iso:** sisältää paljon esim. tarpeetonta koodia
- **Iso:** saattaa sopia paremmin yhteen levysirtojen kanssa (lohkokoko)
  - ♦ hakuvarren siirto ja pyörähdysviive syö paljon aikaa
- **Iso:** viittaus useammin samalle sivulle
  - ♦ TLB:n osumatodennäköisyys hyvä

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 33

Sivupuutosten määrä

- Prosesille varatulle alueelle sopii enemmän pieniä sivuja kuin suuria
- Pieneltä sivulta viite usein muille sivuille, muistiin valikoituu pian ne sivut joita käytetään paljon
  - vähän sivupuutoksia
- Tn. että isolta sivulta viitattu sivu muistissa pienempi
  - paljon sivupuutoksia
- Kun sivukoko lähestyy prosessin kokoa,
  - vähän sivupuutoksia

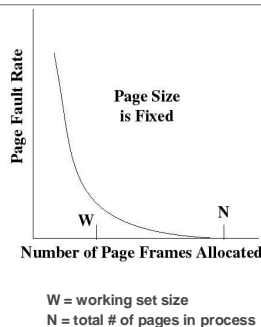

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 34

Sivupuutosten määrä

- **Paljonko sivutiloja per prosessi?**
- **Jos vähän sivutiloja, KJ heittää helposti pois sivun, jota tarvitaan pian uudelleen**
  - paljon sivupuutoksia
- **Jos saa paljon, niin lähes kaikki sivut mahtuvat muistiin**
  - vähän sivupuutoksia
- lokaalit vs. globaalit algoritmit

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 35

Sopiva sivukoko?

- **Yleisimmin käytetty sivukoko 4KB**
  - ♦ ks. myös taulukko 8.2
- **Tämä ei sovellu kaikkiin tarpeisiin, eräät prosessorit sallivat useita sivukokoja**
  - ♦ Pentium sallii 2 kokoa: 4KB tai 4MB
  - ♦ MIPS peräti 7 eri kokoa: 4KB ..16MB
- *Miten MMU tietää mitä kokoa käyttää?*

KJ-I S2004 / Tiina Niklander, kalvot Auvo Häkkinen

7 - 36

Table 8.2 Example Page Sizes

Computer	Page Size
Atlas	512 48-bit words
Honeywell-Multics	1024 36-bit word
IBM 370/XA and 370/ESA	4 Kbytes
VAX family	512 bytes
IBM AS/400	512 bytes
DEC Alpha	8 Kbytes
MIPS	4 kbytes to 16 Mbytes
UltraSPARC	8 Kbytes to 4 Mbytes
Pentium	4 Kbytes or 4 Mbytes
PowerPc	4 Kbytes
Itanium	4 Kbytes to 256 Mbytes

KJ-I S2004 / Tiina

7 - 7